

Скнар О.М. Особливості структурування політичних практик у політичній картині світу студентської молоді // Психологічні науки: проблеми і здобутки: [Зб. наук. статей]. – Вип. 8. – К. : КиМУ, 2015. – 0,9 д.а.

ОСОБЛИВОСТІ СТРУКТУРУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ПРАКТИК У ПОЛІТИЧНІЙ КАРТИНІ СВІТУ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

О. М. Скнар, м. Київ

FEATURES OF STRUCTURING THE POLITICAL PRACTICES IN THE POLITICAL WORLDVIEW OF STUDENT YOUTH

O.M.Skнар

ОСОБЕННОСТИ СТРУКТУРИРОВАНИЯ ПОЛИТИЧЕСКИХ ПРАКТИК В ПОЛИТИЧЕСКОЙ КАРТИНЕ МИРА СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ

О.Н.Скнар

Проаналізовано результати психосемантичного дослідження політичних практик як чинника структурування політичної картини світу студентської молоді. Представлено емпіричні моделі, що дають змогу скласти уявлення про регіональні особливості структурування політичних практик. Встановлено, що визначальним чинником структурування уявлень, що обумовлюють політичні практики молоді усіх регіонів, є політична суб'єктність, яка утілюється по-різному. Якщо для студентства центру вона актуалізується через практики впливу та особисту відповідальність, то заходу – через розуміння засад взаємодії у суспільстві, громадянського обов'язку та практик контролю влади як засобу встановлення порядку у державі. Показано, що несформованість суб'єктної позиції молоді у політичній взаємодії є причиною розповсюдження практик відмови, ухиляння студентської молоді сходу від громадянської (політичної) участі в житті країни. З'ясовано, що у політичній картині світу молоді усіх регіонів репрезентовано також існуючі «негативні» практики (патерналізму і корупції).

Ключові слова: *молодь, політична картина світу, політичні практики, емпіричне дослідження, структурування.*

Постановка проблеми. Політична картина світу, що конструюється через взаємодію дискурсів суб'єктів політичної соціалізації, з одного боку, відображає те, як соціальна, політична дійсність оцінюється, інтерпретується,

переживається й осмислюється суб'єктом, а з іншого – опосередковує практики, дії людини в житті суспільства, «спрямовуючи» їх. А отже, певною мірою визначає способи взаємодії особистості як зі світом в цілому, так і з іншими суб'єктами політичної взаємодії. Тому актуальність дослідження політичних практик (як узвичаєних способів політичної поведінки) не викликає сумнівів та обумовлена розумінням того, що вони визначають внутрішню логіку побудови особистістю поведінки в суспільстві.

Мета статті: ґрунтуючись на результатах емпіричного дослідження, висвітлити особливості структурування політичних практик у політичній картині світу сучасного студентства, й зокрема, окреслити регіональні особливості та обговорити отримані результати.

Ми виходимо із того, що структура політичної картини світу людини має сприяти тому, щоб вона могла конструктивно адаптуватися у суспільстві, ефективно діяти, досягати власних цілей та інтересів. Сучасний соціалізувальний дискурс, продукуючи громадянські (політичні) практики, репрезентує «світ» різних суб'єктів політичної соціалізації та впливає на утворення політичної картини світу молоді. Молодь, занурюючись у суспільно-політичний дискурс, відбирає й апробує практики, структурує набутий досвід, інтерпретує дії політиків, влади, інших громадян, визначає власну роль у суспільстві, конструюючи своє бачення політичного світу.

Ми також спираємось на ідею про те, що специфіка суспільно-політичних практик виявляється у політичних ставленнях до держави, які, передбачаючи латентну готовність оцінити державу у той чи інший спосіб, містять певний набір «стандартів» поведінки, які відповідають типовим ситуаціям взаємодії громадянина з державою та її елементами (Н.В. Хазратова) [5]. Йдеться про ставлення до законів як системи регламентації відносин й до дотримання законності (хабарництва, корупції); до влади; до себе як суб'єкта громадянсько-політичної взаємодії та до інших суб'єктів політичної взаємодії, що назагал визначає специфіку використовуваних суспільно-політичних практик.

Метою нашого емпіричного дослідження виступило визначення особливос-

тей практик, представлених у дискурсі взаємодії суб'єктів політичної соціалізації.

Нами було розроблено методологічні засади, модель емпіричного дослідження та сконструйовано й апробовано методичний інструментарій вивчення політичних практик як чинника структурування політичної картини світу молоді, про що детально писали у попередніх публікаціях [2 – 4].

Вибірка та особливості організації дослідження. У емпіричному дослідженні, яке здійснювалось протягом 2014 р., взяли участь 574 респонденти – студенти віком від 17 до 22 р. різних спеціальностей вишів з різних регіонів України – Центрального (Київ та Чернігів – 326 респондентів), Західного (Львів та Кам'янець-Подільський – 186), та Східного (Донецьк – 62 респонденти).

Обробка первинних емпіричних даних здійснювалась за допомогою: 1) методів математичної статистики (факторний аналіз) для поглибленого аналізу результатів опитування та психосемантичного диференціалу. Факторний аналіз здійснювався методом головних компонент з наступним обертанням факторного простору Varimax; 2) якісного аналізу серії проєктивних рисунків.

У даній статті ми представляємо результати проведеного емпіричного дослідження, що стосуються передусім психосемантичної частини дослідження, оскільки обмеження обсягу статті не дає можливості викласти їх повністю.

За результатами факторного аналізу, який дозволив провести більш глибокий аналіз отриманих емпіричних даних, були виявлені базові уявлення, що структурують політичну картину світу студентської молоді та визначають (пояснюють й певною мірою обумовлюють) їх суспільно-політичні практики та дозволяють унаочнити регіональні відмінності.

Розглянемо отримані **результати** за регіонами. У результаті факторного аналізу масиву даних опитування студентів **центрального регіону** виділено 7 значущих факторів, які пояснюють 53,4 % внеску в загальну дисперсію ознак.

За змістом шкал, які утворили *перший* фактор (12,2 % сумарної дисперсії), ми інтерпретували його як **практики впливу на владу**. У цьому факторі, на нашу думку, йдеться власне про можливість людей впливати на

владу, яку ще інколи називають політичною ефективністю, що передбачає також віру у власну спроможність здійснювати вплив. Судження, що описують цю здатність, презентують різні міркування, які й пояснюють різноманітні варіанти цієї «можливості – неможливості». Так, на одному полюсі відображено більш «суб'єктний» спосіб поведінки, що демонструє намагання відстоювати молоддю власних прагнень та інтересів у суспільстві і передбачає віру й упевненість у тому, що це можливо. При цьому способом утілення, що відкриває шляхи для здійснення бодай якогось впливу на владу, суспільно-значущі справи суспільства, бачаться передусім практики відповідального, усвідомленого електорального вибору (*акцент на власних можливостях і пошук шляхів їх утілення*). Тоді як на іншому полюсі йдеться, навпаки, про неможливість впливати як на владу в цілому, так і неможливість відстоювання своїх громадянських, політичних, споживчих прав й інтересів у суспільстві, яка пояснюється як відсутністю сенсу у таких діях, так і встановленими у суспільстві «порядками»: «...абсолютно все купується й усе продається», а відтак, відповідальність «перекладається» на зовнішні обставини (*акцент на зовнішніх перепонах*), тоді як власна позиція виявляється пасивнішою.

Таким чином, якщо представлений фактор вичерпно описує уявлення молодих громадян, що стосуються принципової можливості – неможливості впливати, то два наступні – пояснюють різні способи такого впливу.

Так, *другий* фактор (9,7 % дисперсії) ми проінтерпретували як **практики контролю влади**. Судження, що увійшли до даного фактору, дозволяють зрозуміти, що саме спонукає громадян все більше усвідомлювати необхідність контролю влади. Логіка міркувань така: не потрібно покладатися на владу, оскільки вона чужа й ворожа, а закони в державі не працюють. Усвідомлення своєї цінності (у тому числі цінності нації, власної культури), поступове становлення національної ідентичності, що сприяють «пробудженню» відчуття гордості, достоїнства, самоцінності тощо («Я заслуговую кращого життя»), сприяють пошуку шляхів впливу на владу, які можуть реалізовуватись у різні

способи: через впровадження механізму відкликання тих представників влади, що не виконують взятих на себе зобов'язань та через єднання, об'єднання з іншими громадянами задля вирішення спільних проблем, що їх турбують. Тобто йдеться про взаємодію у царині «Я – інші громадяни» через об'єднання та усвідомлення необхідності контролю влади як способи впливу.

Наступний, *третій*, фактор (внесок в сумарну дисперсію – 8,1 %) був названий нами **компетентність виборчих практик**. Унаочнюється розуміння необхідності «якісного», усвідомленого електорального вибору, який відкриває можливості хоч якось впливати на владу, на подальший шлях розвитку суспільства і держави в цілому. Йдеться про суб'єктний вибір, коли власна відповідальність за дії визнається і «привласнюється» (Я сам відповідаю і можу впливати), а влада й держава – не звинувачуються. Таким чином, можемо говорити про якісний, усвідомлений електоральний вибір.

Четвертий фактор (6,9 % дисперсії) отримав назву **практики перекладання відповідальності**. По суті, міркування, що становлять цей фактор, презентують патерналістські настанови, коли уся відповідальність покладається молодими громадянами на владу. Це стосується, передусім, відповідальності за життя громадян, вирішення їх особистих проблем, задоволення їх потреб за державний рахунок, забезпечення «усім необхідним» (*відмова від власної відповідальності*, пасивність), очікування та переконання, що хтось інший (у даному випадку – державна влада), подбає про їх інтереси та «візьме» на себе всі турботи про їх благополуччя (некомпетентна позиція, бо влада має лише створювати умови для того, щоб громадяни могли самі розв'язувати власні проблеми, вирішувати питання, що їх турбують). Другим цікавим моментом є намагання виправдати можливість недотримання громадянами закону через «звинувачення», перекладання відповідальності на владу. При цьому, мало хто задумується, що відмовляючись від власної відповідальності, громадяни «платять» особистою свободою, тоді як є забагато контролю, регламентацій з боку держави.

Такого роду настанови виключають громадянську самостійність, ініціативність і активність та, навпаки, сприяють поширенню практик пасивного підкорення, «слухняності», утриманства, всезагального «одобрямсу», прагненню «отримати» від держави захисту, опіки та «засобів» для існування, тощо в обмін на лояльне ставлення до неї. А отже, поява і розповсюдження демократичних, ліберальних і ліберально-демократичних практик за такого способу мислення – утруднюються, а то й унеможливлюються.

До *п'ятого* фактора (частка в сумарній дисперсії 5,9 %) увійшли міркування, що *пояснюють* й дають можливість зрозуміти, які уявлення з політичної картини світу сучасної студентської молоді «служують *грунтом*» для виникнення, розповсюдження й *поширення практик корупції в країні*.

Тож, гроші і зв'язки – еквівалент усього, абсолютно все можна купити / продати. За нинішніх умов, коли пересічній людині вкрай важко (а часто й неможливо) законним шляхом отримати належне, коли процвітають «подвійні» стандарти (невідповідність декларацій реальним діям; різне трактування законів, нерівність перед законом, тощо), коли процвітає «кумівство», а обрана влада неспроможна вирішити економічні проблеми, то й громадянам варто самим шукати бодай якісь можливості (нехай і не зовсім законні) для ефективного, швидкого вирішення болючого питання. Так, значно зручніше користуватись схемою «Ти мені – я тобі», або ж банально давати хабарі.

Водночас політики прагнуть нав'язати громадянам ідею про те, що «всі однаково корумповані», почасти «виправдовуючи» цим та «внормовуючи» власні дії, та вдало «забуваючи» про те, що людям можна все, що не забороняється законом, а владі – лише те, що ним дозволено. Цікаво додати, що більше половини респондентів центрального регіону продемонстрували компетентну позицію, не погодившись із тим, що «Усі підряд (від простих людей до політиків) крадуть у держави, а тому – всі однаково корумповані», що дає сподівання на те, що у суспільстві поступово буде поширюватись нетерпимість до корупційних практик.

Наступний, *шостий* фактор (у сумарній дисперсії 5,7 %) ми інтерпретували як **практики особистої відповідальності**. Представлено модель політичної поведінки людини, готової взяти відповідальність на себе. Така відповідальність ґрунтується на розумінні того, що політика не ізольована від повсякденного життя, а наскрізь пронизує його. І від кожного з нас почасти залежить те, у якій країні ми будемо жити, якою буде «якість» нашого життя, що впливає на розвиток особистої політичної відповідальності громадян за своє майбутнє. Додатково, яскраво простежується усвідомлення відповідальності за власний (виважений, компетентний) електоральний вибір, який, у свою чергу, є механізмом впливу на владу.

Отже, унаочнено спосіб політичної поведінки особистості, що бере на себе відповідальність за дотримання законів, наслідки своїх «виборів» (у т.ч. електоральних) та прийнятих рішень, своїх дій чи бездіяльність. Додамо, що акцент на необхідності персональної відповідальності (формула – «Я сам відповідаю за власне життя») характерний для ліберальних практик, а акцент на спільній відповідальності («Ми разом відповідаємо») – для демократичних.

Останній, *сьомий* фактор (внесок у сумарну дисперсію 4,9 %) був названий нами **практики взаємодії з іншими**. Міркування, що увійшли до цього фактору, описують якість взаємодії у площині «я – інші громадяни». Йдеться про те, що пошук компромісу, тобто такого вирішення проблеми, яке б принаймні частково враховувало й задовольняло інтереси більшості «учасників події» дасть можливість діяти спільно, потужно й домагатися від представників влади виконання їх обов'язків, на противагу поодиноким спробам громадян, що не мають впливового ефекту, а відтак – і жодного сенсу. Прихильним, лояльним виявилось ставлення до тих громадян, що виявляють небайдужість до порушення законів, порядків і правопорядку й намагаються його «відновити» чи встановити доступними їм способами (взаємодія з органами правопорядку).

Отже, за результатами факторного аналізу регіонального масиву даних, можна відтворити емпіричну модель, що дає змогу скласти уявлення про

особливості структурування політичних практик у політичній картині світу студентської молоді центрального регіону. Складовими цієї моделі є: практики впливу на владу (можливість впливати), практики контролю влади, виборчі практики, практики перекладання відповідальності, корупційні практики, практики особистої відповідальності, практики взаємодії з іншими.

Побудована факторна модель свідчить про те, що політичні практики молоді центрального регіону детермінуються, передусім, уявленнями про громадянську (політичну) суб'єктність. Ставлення до себе як суб'єкта політичної активності, ставлення до відповідальності, віра у здатність впливати на владу, «запускає» пошук шляхів для здійснення впливу. Тож способами впливу виявились практики контролю влади, у тому числі єднання з іншими громадянами та виборчі практики. Водночас репрезентовано у політичній картині світу й існуючі «негативні» практики (патерналізм і корупційні).

Перейдемо до розгляду даних, отриманих після опитування респондентів **Східного** регіону. У результаті факторного аналізу також виділено 7 значущих факторів, які пояснюють 53,1 % внеску в загальну дисперсію ознак.

Перший фактор (12,0 % сумарної дисперсії) представлений уявленнями щодо **можливості-неможливості впливати** на ситуацію в державі та назагал обумовлюють небажання взаємодіяти з владою, що, в свою чергу сприяє поширенню *практик уникання* громадянської (політичної) активності, ініціативності чи то участі. Згідно уявлень студентів східного регіону, *впливати на владу* практично *не можливо*, а відтак – наявна зневіра у можливості захисту своїх інтересів у суспільстві. Серед інших пояснень – розповсюдження й «внормованість» (толерантне, поблажливе ставлення) в країні хабарництва, корупції й «верховенство» грошей, зокрема, й перед законом («нечесні» вибори, перемагають гроші). Чи не єдина можливість здійснювати бодай якийсь вплив – компетентний, виважений електоральний вибір.

Наступний, *другий* фактор (8,4 % дисперсії) ми проінтерпретували як **практики патерналізму**. З одного боку, патерналістські настанови виражають

очікування й потребу людей в піклуванні з боку держави, гарантіях соціального захисту й допомоги. З іншого – тотальна влада й патерналістське опікування ведуть до громадянської (та й особистісної) несамостійності, безініціативності, що з часом перетворюється на пасивне підкорення, небажання брати на себе відповідальність за власне життя, відмову від особистої свободи [1]. Патерналістські настанови засвоюються людиною в процесі соціалізації й впливають на її практики (зокрема, політичні), продукуючи *авторитарні практики, практики уникання, підкорення, відсторонення*.

Третім виявився фактор, що містить судження, що стосуються *ставлення до відповідальності* (внесок у сумарну дисперсію – 8,1 %). У даному факторі представлено судження, що утворюють континуум, що описує різні варіанти ставлень до відповідальності, а відтак, – і типи політичних практик. Так, якщо на одному полюсі йдеться про делегування й перекладання відповідальності, то на іншому – усвідомлення власної відповідальності (за наслідки свого електорального вибору, частково за економічні «проблеми» країни, за власні дії чи то бездіяльність, за сприяння дотримання законності й правопорядку, тощо).

Четвертий фактор (7,4 % дисперсії) об'єднав судження, які стосуються *некомпетентності виборчих практик*. До нього «увійшли» практики, що описують різні способи вибору, тобто те, як люди обирають владу. Ставлення до влади – негативне: вона чужа й ворожа, що, по суті, й є наслідком вибору. Так, обираються політики часто-густо некомпетентно: або практично наосліп, на основі популістських (нездійснених) обіцянок, які, проте, «гріють душу» електорату, бо відображають бажання і прагнення людей, або ж «за гроші», продаючи свої голоси. Та й самі політики – ще на передвиборчому етапі порушують закони, тож і в майбутньому очікувати від них нічого доброго не варто.

До п'ятого фактора (частка в сумарній дисперсії 6,1 %), інтерпретованого нами як *механізми контролю влади*, увійшли практики захисту громадянами власних інтересів та увиразнюється розуміння механізмів контролю влади.

Цікаво, що відбувається цей процес на тлі акцентування власної цінності та «величності». Йдеться про необхідність контролю влади громадянами, який може реалізовуватись у різні способи: через впровадження механізму відкликання представників влади, що не виконують взятих на себе зобов'язань; через об'єднання з іншими громадянами задля вирішення «болючих» проблем; через пошук компромісних рішень, які б влаштували більшість громадян і відображали їх прагнення і права, а також через осмислений електоральний вибір, який виключає підкуп / купівлю / продаж голосів виборців. Такі практики, за їх ознаками, можна віднести до демократичних. Водночас актуалізовано, скоріше, на нашу думку, уявлення про те, як воно має бути.

Передостанній, *шостий* фактор (у сумарній дисперсії 5,7 %), був інтерпретований нами як *ставлення до дотримання законності*. Судження даного фактору показують, що ставлення до себе як суб'єкта (чи об'єкта) громадянської взаємодії визначають ставлення до правопорядку і законності. Згідно уявлень молоді східного регіону, саме від них значною мірою залежить, дотримуватись чи ухилятись від своїх громадянських обов'язків (приміром, платити за проїзд у громадському транспорті), чи давати хабарі і тим самим «підтримувати» процвітання хабарництва і порушувати таким чином закони задля вирішення своїх проблем, чи ні.

Останній, *сьомий* фактор (внесок у сумарну дисперсію 5,4 %) був названий нами *практики корупції*. Даний фактор склали практики, в межах яких корупція виглядає звичною, буденною справою не тільки серед представників влади та її органів, а й у суспільстві в цілому. При цьому міркування розгортаються приблизно так: якщо суспільство пронизано корупцією і абсолютно усе купується-продається, від влади не можна нічого вимагати / очікувати (навіть відповідальності чи дотримання обіцяного), а закони «не працюють», то практично немає шансів у пересічних громадян добитися дотримання своїх прав. Тож йдеться також про *практики відмови (ухиляння) від політичної, громадянської участі* в житті країни, про причини такої відмови

(тотальна корумпованість) та практики *виправдовування* своєї бездіяльності.

Отже, можемо відтворити емпіричну модель структури тих уявлень політичної картини світу молоді східного регіону, що обумовлюють політичні практики. Її компонентами є: неможливість впливу на владу; патерналізм; ставлення до відповідальності; некомпетентність електорального вибору; необхідність контролю влади; ставлення до дотримання законності; корупція.

Аналіз отриманих даних дає змогу зрозуміти причини поширення практик відмови (ухиляння) студентської молоді сходу від громадянської, політичної участі в житті країни. Це, передусім, зневіра у можливість впливати на ситуацію в державі, ставлення до себе як «об'єкта» громадянської взаємодії, від якого нічого не залежить, не готовність покладатися на себе й брати відповідальність (не сформованість суб'єктної позиції молоді у політичній взаємодії). Визнається, що контролювати владу потрібно, але неможливо. Серед причин – тотальна корумпованість суспільства, «внормованість» хабарництва й корупції.

Нагадаємо, що опитування проводилось у період, коли на Сході вже розпочалася й тривала антитерористична операція, що могло вплинути як на відповіді респондентів, так і позначитись на ставленнях до себе, актуалізуючи відчуття власної безпорадності й безпомічності та неможливості щось змінити, зневіру у можливості впливати.

Ще одна факторна модель структури політичного дискурсу – студентської молоді заходу країни (50,5 % внеску в загальну дисперсію ознак), побудована за результатами обробки масиву даних психосемантичного опитування студентів **західного регіону**, виглядає наступним чином.

Перший, найбільш інформативний фактор (12,2 % сумарної дисперсії), ми інтерпретували як **можливість впливу на владу**. Аналіз відповідей респондентів показав, що вони доволі одностайні та впевнені у тому, що *впливати можливо*, що обумовлює *практики участі*, спрямовані на вирішення актуальних, болючих проблем, розв'язання значущих для себе ситуацій (властиво *демократичним практикам*). Увиразнюється *суб'єктний спосіб*

громадянської (політичної) поведінки: прагнення відстоювати власні інтереси у суспільстві, добиватися дотримання своїх прав; усвідомлення власної відповідальності як за свій електоральний вибір, його «якість» і компетентність, так і за життя в цілому; прийнятне ставлення до взаємодії з органами правопорядку задля встановлення порядку й законності у країні. Практики громадянської участі ґрунтуються на вірі у спроможності здійснювати вплив, власними діями сприяти змінам у країні. Чи не єдиний сумнів у студентської молоді західного регіону викликало міркування щодо міри впливовості поодиноких спроб громадян домагатися від представників влади виконання їх обов'язків, тож можна припустити, що існує латентне уявлення про зв'язок періодичності взаємодій із владою з ефективністю отриманого результату (якщо поодинокі спроби не мають сенсу, то, можливо, наполегливі й постійні – матимуть більше шансів на успіх та з ймовірніше приведуть до «бажаного»).

Другий фактор (8,3 % дисперсії) представлений уявленнями про **засади взаємодії**. У картині політичного світу студентства західного регіону, взаємодія у суспільстві ґрунтується (чи має базуватись) на таких принципах: 1) верховенства закону й рівності можливостей громадян (неприйнятне ставлення до хабарництва та категоричне – до використання повноважень чиновниками при владі, прозорості й «чесності» їх дій, що перешкоджають рівності можливостей громадян перед законом (верховенство закону, а не «кумівства» чи «сімейності»); 2) суспільного договору («Ти мені – я тобі»), актуалізуючи *практики обміну*; 3) власної відповідальності за дії чи, навпаки, бездіяльність (*практики особистої та спільної відповідальності*). Відзначимо також, що, на нашу думку, відображено, скоріше, бажані, ідеальні уявлення про те, якими мають бути засади взаємодії у нашій державі.

До наступного, *третього* фактора (внесок у сумарну дисперсію – 7,4 %) увійшли судження, які репрезентують **очікування щодо влади та усвідомлення власної відповідальності**. Міркування, що презентують даний фактор, описують суперечливі уявлення. З одного боку, унаочнюються *практики*

перекладання відповідальності й патерналістські очікування: «Вони» (влада) мені винні, мають забезпечувати усім необхідним, дбати про благополуччя, задовольняти мої потреби, бо я – найкраща(ий) просто за фактом народження. Крім цього, діє формула: якщо влада порушує закони, той мені можна, а отже – це вони відповідальні за мої «порушення».

З іншого ж боку, представлено й розуміння того, що від влади потрібно добиватися «належного» і що дієвими засобами впливу є компетентний електоральний вибір та єднання з іншими громадянами задля можливості отримати «успішний» результат. Іншими словами, логіка міркувань розгортається приблизно так: «Вони» (державна влада) мають нас забезпечувати, але зараз це не так, бо ми обираємо не тих і не так (наосліп). Спосіб домогтися «свого» – об'єднання з іншими громадянами. Отже, презентовані очікування молодих громадян щодо влади і держави супроводжуються розумінням необхідності діяти, добиватися «належного» на протиположність пасивному очікуванню (Я заслуговую кращого життя, а отже – потрібно діяти).

За змістом шкал, які утворили *четвертий* фактор (6,5 % дисперсії), він отримав назву **громадянський обов'язок**. Судження, що увійшли до цього фактору, описують ставлення до дотримання законності загалом, та до своїх громадянських обов'язків, зокрема. Так, виразним є усвідомлення необхідності здійснення виваженого електорального вибору (а не за гроші) як свого громадянського обов'язку та розуміння незаконності «купівлі – продажу» власних голосів й можливих наслідків вибору «за гроші». Йдеться також про необхідність виконання своїх повсякденних громадянських обов'язків, чи можливість їх ігнорування / невиконання. Презентується суб'єктна громадянська позиція, яка обумовлює поширення *демократичних практик*.

До *п'ятого* фактора (частка в сумарній дисперсії 5,9 %), увійшли пропозиції дискурсу, які **пояснюють, чому владу потрібно контролювати**. *Оцінювання влади як чужої й ворожої, негативно забарвлене ставлення до неї обумовлюють усвідомлення необхідності поширення практик контролю влади,*

які бачаться механізмом, що сприяє встановленню правопорядку й законності у країні. А отже, контроль влади пов'язаний з правопорядком та може виступати засобом відновлення порядку і законності у державі.

До *шостого* фактора (у сумарній дисперсії 5,2 %), інтерпретованого нами як корупційні практики, увійшли судження, що описують *ставлення* до дотримання законності, й зокрема, *до практик хабарництва й корупції*. Вони здебільшого видаються буденною справою у державі, до якої причетні більшість пересічних громадян. З одного боку, виразно представлені уявлення про власний «внесок» і відповідальність за поширення хабарництва в країні та його «підтримання» своїми діями, з іншого – хабар розглядається як свого роду компроміс, який задовольняє інтереси усіх сторін. Уявлення ж про корупцію виявились неоднозначними (так само, як і у студентів центрального регіону): якщо одна половина студентства продемонструвала скоріше некомпетентні уявлення (коли дії пересічних людей прирівнюються до діянь представників влади, які використовують своє становище з корисливою метою). Тоді як інша – більш компетентну (корупція – атрибут влади, а не простих людей), що дає підстави сподіватися, що поступово формуватиметься й зростатиме серед громадян більш вимогливе й нетерпиме ставлення до практик корупції.

Останній, *сьомий* фактор (внесок у сумарну дисперсію 5,0 %) був інтерпретований нами *електоральні практики*. Він презентується судженнями, що стосуються компетентності виборчих практик, які вбачаються механізмом впливу на владу. Унаочнюються практики «якісного» електорального вибору та власної відповідальності за вибір та його можливі наслідки.

Таким чином, побудована емпірична модель презентує структуру уявлень щодо політичних практик у складі картини світу студентів західного регіону. Її елементами є: можливість впливати на владу; засади взаємодії; очікування щодо влади та особиста відповідальність; громадянський обов'язок; практики контролю влади; корупційні практики; компетентність виборчих практик.

Аналіз та інтерпретація отриманого матеріалу свідчить про те, що політична суб'єктність визначає особливості структурування політичних практик у політичній картині світу студентства західного регіону. Відчуття себе суб'єктом громадянської (політичної) активності передбачає сформовані уявлення про засадничі принципи взаємодії у суспільстві; усвідомлення громадянського обов'язку й готовність дотримуватись норм закону; уявлення про контроль влади як засіб відновлення порядку і законності у державі; здатність до виваженого електорального вибору. Репрезентовано й існуючі «негативні» практики (хабарництво, корупція), властиві політичній взаємодії у суспільстві.

Порівняння відтворених емпіричних моделей (див. табл.), побудованих на основі регіональних масивів даних, дає змогу виявити регіональні особливості структурування політичних практик у політичній картині світу студентства.

Таблиця

Факторні моделі структурування політичних практик у політичній картині світу студентів різних регіонів

	Центр	Схід	Захід
Фактор 1	Практики впливу на владу <i>Можливість впливати</i>	Практики впливу на владу <i>Впливати не можливо</i>	Практики впливу на владу <i>Впливати можливо</i>
Фактор 2	Практики контролю влади	Практики патерналізму	Засади взаємодії
Фактор 3	Виборчі практики	Ставлення до відповідальності	Очікування щодо влади та особиста відповідальність
Фактор 4	Практики перекладання відповідальності	Некомпетентність виборчих практик	Громадянський обов'язок
Фактор 5	Корупційні практики	Механізми контролю влади	Практики контролю влади
Фактор 6	Практики особистої відповідальності	Ставлення до дотримання законності	Корупційні практики
Фактор 7	Практики взаємодії з іншими	Практики корупції	Виборчі практики

Як видно з таблиці, в усіх трьох факторних моделях системоутворюючим є значення політичної суб'єктності. При цьому визначальними є уявлення про можливість впливати на владу (найбільш яскраво виражена у студентів заходу і найменш – сходу, та неоднозначна – у респондентів центру). Водночас

«розгортається», утілюється політична суб'єктність по-різному.

Політична суб'єктність студентства центрального регіону реалізується через уявлення про можливі механізми впливу (практики контролю влади, у тому числі практики єднання з іншими громадянами і практики усвідомленого електорального вибору) та практики особистої відповідальності.

Тоді як політична суб'єктність студентської молоді західного регіону розкривається, передусім, через уявлення про засадничі принципи взаємодії у суспільстві та розуміння громадянського обов'язку, а також способи впливу на владу (контроль влади як засіб відновлення порядку і законності у державі; компетентність виборчих практик).

Переважає не сформованість же суб'єктної позиції молоді сходу у громадянській (політичній) взаємодії обумовлює поширення й толерантне ставлення до авторитарних практик.

Підводячи підсумки викладеному матеріалу, можна зробити *висновки*:

З'ясовано, що визначальним чинником структурування уявлень (що обумовлюють політичні практики) політичної картини світу студентської молоді усіх досліджуваних регіонів є громадянська (політична) суб'єктність, яка, утілюється по-різному. Якщо для студентства центру вона актуалізується через практики впливу та особисту відповідальність, то заходу – через розуміння засад взаємодії у суспільстві, усвідомлення громадянського обов'язку та практики контролю влади як засобу встановлення порядку у державі.

Виявлено, що несформованість суб'єктної позиції молоді у політичній взаємодії є причиною розповсюдження практик відмови (ухиляння) студентської молоді сходу від громадянської (політичної) участі в житті країни.

Література:

1. Баранов Н.А. Политические отношения и политический процесс в современной России. Патернализм в политической культуре России / Н.А. Баранов. – Электронный ресурс. – Режим доступа: http://society.polbu.ru/baranov_politics/ch94_ii.html
2. Скнар О.М. Методологічні засади емпіричного дослідження політичних практик / Скнар О.М. // Психологічні науки: проблеми і здобутки [Зб. наук. ст.]. – Вип.4. – К. : КиМУ,

2013. – С. 186-203.

3. Скнар О.М. Модель емпіричного дослідження політичних практик в структурі політичної картини світу молоді / Скнар О.М. // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави. – К: Міленіум, 2013. – Вип.14. – С. 262-271.
4. Скнар О.М. Досвід створення інструментарію дослідження практик політичної взаємодії / Скнар О.М. // Проблеми політичної психології: зб. наук. праць / Асоціація політичних психологів України, Інститут соціальної та політичної психології НАПН України. – К.: Міленіум, 2014.–Вип.1(15).– С.55 – 64.
5. Хазратова Н.В. Психологія відносин особистості й держави : Монографія / Н. Хазратова. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2004. – 276 с.

REFERENCE

1. Baranov, N.A. (2006) *Polytycheskye otnosheniya u polytycheskyy protsess v sovremennoy Rossyy. Paternalizm v polytycheskoy kul'ture Rossyy*, from http://society.polbu.ru/baranov_politics/ch94_ii.html
2. Sknar, O.M. (2013) *Metodolohichni zasady empirychnoho doslidzhennya politychnykh praktyk* [Methodological principles of political practices empiric research]. *Psykhologichni nauky: problemy i zdobutky* [Psychological sciences: problems and achievements]. Kyiv: Publ. of Kyiv International university. (ukr).
3. Sknar, O.M. (2013) *Model' empirychnoho doslidzhennya politychnykh praktyk v strukturi politychnoyi kartyny svitu molodi* [A model of empiric research of political practices is in the structure of political picture of the world of young people]. *Problemy politychnoyi psykholohiyi ta yiyi rol' u stanovlenni hromadyanyna Ukrayins'koyi derzhavy* [Problems of political psychology and its role in becoming of citizen of the Ukrainian state]. Kyiv: Milenium Publ. (ukr).
4. Sknar, O.M. (2014) *Dosvid stvorenniya instrumentariyu doslidzhennya praktyk politychnoyi vzayemodiyi* [Experience of creation research instrument to study practices of political cooperation]. *Problemy politychnoyi psykholohiyi ta yiyi rol' u stanovlenni hromadyanyna Ukrayins'koyi derzhavy* [Problems of political psychology and its role in becoming of citizen of the Ukrainian state]. Kyiv: Milenium Publ. (ukr).
5. Khazratova, N.V. (2004) *Psykholohiya vidnosyn osobystosti y derzhavy* [Psychology of relations of personality and state]. Luts'k: Tower Publ. of the Volyn state university.

The article analyzes the psychosemantical research results of political practices as a factor structuring the political worldview of students. Represented empirical models giving us the idea about the features of structuring the political practices in the political worldview of students from different regions of Ukraine. We

found that the determining factor structuring the ideas contribute the political practices of young people from all regions, is the political subjectivity, which, however, embodied differently. For the students from central regions it is actualized by the practice of influence and personal responsibility comparing to students from western part of Ukraine who get it through understanding the principles of interaction in the community, civic duty and the practical control of the government establishing order in the country. It is shown that immaturity of subjective position of young people in political cooperation causes dissemination practices of rejection and evasion from civil (political) participation in life. It was found that political worldview of students from all regions of Ukraine represents existing «negative» practices (paternalism and corruption).

Keywords: *youth, political picture of the world, political practices, empirical research, structuring.*

Проанализированы результаты психосемантического исследования политических практик как фактора структурирования политической картины мира студенческой молодежи. Описаны эмпирические модели, дающие возможность представить региональные особенности структурирования политических практик. Установлено, что определяющим фактором структурирования представлений, обуславливающих политические практики молодежи всех регионов, является политическая субъектность, которая воплощается по-разному. Если для студенчества центра она актуализируется через практики влияния и личной ответственности, то запада – через понимание принципов взаимодействия в обществе, гражданского долга и практик контроля власти как средства установления порядка в государстве. Показано, что несформированность субъектной позиции молодежи в политическом взаимодействии является причиной распространения практик отказа, уклонения студенческой молодежи востока от гражданского (политического) участия в жизни страны. Выяснено, что в политической картине мира молодежи всех регионов представлены существующие «негативные» практики (патернализма и коррупции).

Ключевые слова: молодежь, политическая картина мира, политические практики, эмпирическое исследование, структурирование.